

QARABAĞ VƏ İŞĞALDAN AZAD OLUNAN ƏRAZİLƏRİN FAUNASI VƏ BƏZİ İRİ MƏMƏLİ HEYVANLARIN REİNTRODUKSİYASI

Ələddin Eyvazov

AMEA-nın Zoologiya İnstitutu

Azərbaycanın füsunkar guşəsi olan Qarabağ və onun ətraf rayonları təbii şəraiti ilə Azərbaycanın digər rayonlarından kəskin surətdə fərqlənməklə özünün fauna müxtəlifliyinin zənginliyi ilə həmişə seçilmişdir. Qarabağ və işğaldan azad olunmuş ərazilərin bitki örtüyünün zənginliyi, landşaft və biotop xüsusiyyətlərinə görə geniş müxtəlifliyə malik olması fauna tərkibinin zənginliyinə öz təsirini göstərir. İşğal olunmuş ərazilərdə həşəratlar faunasının 56 növü nadir, endemik və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan növlərdir.

Kiçik Qafqazın Azərbaycan hissəsinin su hövzələrində 53 növ və yarımnöv balıq yayılmışdır ki, onlardan da 7 növ Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına, 4 növ isə IUSN-in Qırmızı siyahısına daxil edilmişdir. Azərbaycanın batraxofaunasına aid 11 növ amfibidən 4-nə, herpetofaunasına aid 62 növ reptilədən isə 33-nə bu ərazilərdə rast gəlinir. Azərbaycanın Kiçik Qafqaz və ona bitişik dağətəyi ərazilərində rast gəlinən amfibilərdən 1 növ IUCN-nin Qırmızı siyahısına, reptililərdən isə 6 növ IUCN-nin Qırmızı siyahısına və Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir.

Kiçik Qafqazın başqa qrup heyvanlara nisbətən quşlar faunası da daha zəngin olmuşdur. Bu ərazidə Azərbaycanda işğala qədər mövcud olan 367 növ quşun (hazırda Azərbaycanda 407 quş növünə təsadüf edilir) 200 növünə rast gəlinirdi. Bu növlərin 23%-i müxtəlif mühafizə statusları ilə Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir.

Hazırda Azərbaycanın hüduqlarında 115 növ məməli növü qeydə alınmışdır. Qarabağ ərazisində işğala qədər 6 dəstəyə mənsub 61 məməli növü qeydə alınmışdır. İşğala qədər 21 növ Azərbaycanın "Qırmızı kitab"ına daxil edilmişdir.

İşğal nəticəsində faunamıza dəymiş zərərin aradan qaldırılması, məhv edilmiş fauna növlərinin bərpası və ya reintroduksiyası diqqət mərkəzində olmalıdır. Belə ki, işğaldan azad olunmuş bölgələrdə yaxın keçmişdə bir neçə iri məməli heyvan növünün nəslə kəsilməsi ki, onlardan bəzilərinin populyasiyasınının bərpasına ən qısa zamanda başlamaq mümkündür. Ceyran (*Gazella subgutturosa*) vaxtilə Azərbaycanın bütün düzən və dağətəyi bölgələrində məskən salmışdı. Hazırda respublikada ceyranın tarixi arealının bərpasına dair uğurlu proqram icra olunur. Acınohur düzü, Ağgöl, Abşeron milli parklarına, Qobustan yaylası ərazisinə buraxılmış yeni ceyran sürüləri artmaqdadır. Bu günə kimi qeyd edilən ərazilərə 300-dən artıq ceyran buraxılmışdır. İşğaldan azad olunmuş yerlərdə ceyran sürüləri bərpa olunmalıdır. Azərbaycanda Qafqaz nəcib maralının (*Cervus elaphus*) keçmiş arealı bütün dağ və düzən meşələri, dağ çəmənlərini əhatə edirdi. Döyüş bölgəsində yerləşən əraziləri marallar ya tərk etmiş, ya da məhv edilmişlər. Qafqaz nəcib maralının populyasiyalarını işğaldan azad olunmuş Kəlbəcər, Laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonları ərazisində bərpa etmək mümkündür.

Azərbaycanda köpgərə (*Rupicapra rupicapra*) yalnız Böyük Qafqaz dağlarının cənub ətəklərində az sayda rast gəlinir. Vereşagin (1959) tədqiqatlarına əsasən, bu növün tarixi arealı vaxtilə Kiçik Qafqazda Murovdag və Şahdağ silsilələrini də əhatə etmişdir.

Qeyd edilən növlərin tarixi areallarına reintroduksiya edilməsi üçün artıq tarixi şərait yetişmişdir.